

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE GRAFİK TASARIMIN İŞLEVİ VE BAŞLICA GELİŞİM EVRELERİ

Hüseyin DEMİR*

SUMMARY

Communication begins with the relationship among human, nature, and with the other humans, and also their realized knowledge, and conter-action. First examples of orderly communication have begun with the activities of as a social creature in primitive ages. Pictures cave walls and smooth surfaces are counted as the first example of human belngs' visual communication. From now on then communicatlon phenome-non, important as other nessesitles, has been systematic conviction in todays world..

With their changed functions and their usefulness, pictures and sketches have been continued their pres-ence for communication purpose for a long time, beginning from paleolithic age. In this conception, one of the important issues of visual communication is the writing which has been found ten thousand years ago. History of human culture has begun with the finding of writing. The other invention as important as writing is producing paper in the second century. The other important issue in serving to the communicatlon sys-tems is the invention of printing. History of the human being has been entered unsustainable progressing period with the development of printing system in fifteenth century. Towards the end of the ninetieth century in the western world, in plastic arts and so in the field of graphic arts have been entered Into a new period which designing process, function, and aesthetics combined together. In this concept graphic design phenomenon has been developed and changed throughout twentieth century, and has come to the level it has today.

İnsanoğlunun sosyal bir varlık olarak yaşamını sürdürmeye başladığı ilk günden bu yana, toplumsal bir etkinlik ve önemli bir gereksinim alanı olan iletişim, insanlık tarihinin gelişimine paralel bir şekilde gelişme göstermiştir. Bir insanın başka bir insanla, bir insan grubunun başka bir insan grubuyla, ya da doğa ile olan etkileşimi, bilgi-duygu alış verişini gerçekleştirdiği anda iletişim sağlanmış olur.

İnsanlar, geçmişten günümüze kadar, sürekli doğayı keşfetmeye ve çözmeye çalışmışlardır. Bu keşfetme ve çözme sonucu çevresindeki canlı, cansız herşeyi algılayıp, tanıma ve ona belli anlamlar yüklemeye başlamıştır. Böylece doğal çevrede, insana ilişkin yaşama alanlarında her şey kendisine yüklenen anlam ve kodlarla varlığını sürdürmektedir. Başka bir deyişle iletişime dair ortamda insanın tanımladığı ve bir anlam yüklediği her şey birer gösterge durumunu almaktadır. Bu bağlamda gerçek dünyada hakkında bilgi sahibi olunan ve farklı kültürlerdeki karşılığı ile hem ses imgesi hem de görüntü imgesi olarak adlandırılan ve bir kavram haline getirilen her şey o kültürde yaşayan bütün toplumun ortak bilincinin paydası olur. Gerçek yaşamda karşılığını bulan her nesne, kavrama dönüşmüş her imge, iletişim amaçlı kullanıldığında bir gösterge halini alır. Gösterge; "kendisinden başka bir "şeyi" özel bir amaçla belirtmek

üzere kullanılan herhangi başka bir şeydir” (Erkman, 1987: s.79).

Sağlıklı bir iletişimin gerçekleşebilmesi için duygusal ve algılama nitelikleri açısından beş duyu organı olan işitme, koklama, dokunma, görme ve tat alma duyularının işlevlerinden eksiksiz yararlanılması gerekir.

Toplumsal yaşamda insanlar, çevresinde olan bitenleri görme duyusu, her türdeki sesi işitme duyusu, acı, tatlı, ekşi gibi göstergeleri tat alma duyusu, sert, yumuşak öpme, sarılmaya ilişkin göstergeleri dokunma duyusu, her türlü kokuyu koku alma duyusu ile algılar ve gerekli olan iletişimi gerçekleştirirler. Bütün bu göstergelerin nitelikleri hakkında genel bilgilenmeyi sağlayan temel etmenin; insanın çevresini tanımaya başladığı ilk dönemlerden günümüze kadar, karşılaştığı her nesne ile etkileşime girip onu algılaması ve belli özellikler bağlamında tanıyıp kodlamasıdır.

Tarihi süreç içinde insanlar, çevresiyle iletişimi sağlamak için pek çok aracı kullanmak zorunda kalmışlardır. Her algılama sistemi için farklı iletişim araçları geliştirilmiş ve araçlar yardımıyla iletişim sağlamanın; özellikle görsel göstergelerle yapılan iletişimin ilk örnekleri, Paleolitik dönemdeki insanların yaptıkları resim, işaret ve çeşitli çizimlerle başlar. Bu nedendir ki sanat tarihçileri, resim-grafik sanatlarına ilişkin ilk görsel göstergelerin üretimini, bundan otuz-kırk bin yıl öncesine; yani mağara dönemine kadar götürmektedirler. Bu dönemde insanlar görsel iletişime ilişkin resim ve çizimleri, yaşadıkları mağara duvarlarına kazıyıp, boyayarak oluşturmuşlardır. Yapılan bu resim ve çizimler, iletişime ilişkin ilk örnekler olarak değerlendirilebilir. Bu çizimler, çeşitli yüzeylere o günün insanı için bir işlevi yerine getirmek amacı ile yapılmıştır. Bu dönemden başlayarak yapılan aletler, araç-gereçler, kullanım amaçlı çanak, çömlek ve çeşitli süs eşyası, resim, çizim ve heykelcikler o dönem insanın yaşamında yararları olan birer nesne olarak yer almıştır. İnsanlık tarihinin ilk çizimleri olan bu tasvirler, heykelcikler ve çanak-çömlekler, tıpkı diğer kullanım eşyası gibi, insanın günlük yaşamında değişik görevler üstlenerek günlük yaşamlarına ilişkin olası sorunlarını kolaylaştırmayı amaçlamıştır.

Başlangıçta insanlar arası iletişimi sağlayan diğer unsurların yanısıra; anlatımcı resimler, çizimler ve çeşitli anlamlar yüklenmiş simge ve işaretler, görsel iletişim alanına yeni bir soluk getirmiştir. “1.Ö. altıbin yıllarında doğup gelişen çivi yazısı; daha çok yumuşak kil tabletler üzerine sert cisimlerin ucu ile bastırarak kama şeklinde bırakılan izlerden oluşuyordu” (Aslier, 1982: s.2) Böylece onbinlerce yıldan beri insanlar oluşturdukları resimler, çizimler ve çeşitli göstergeler aracılığıyla çevresine ve başka toplumlara gerekli mesajlar iletmış ve kitleler arası iletişimi sağlayarak yaşamı anlamlandırmanın yolunu bulmuşlardır. Bu nedenle insanlık tarihi belli dönüm noktalarıyla ve bu dönüm noktalarını etkileyen, değiştiren yeni gelişme ve buluşlarla doludur. Bu dönüm noktalarından en önemlisi yazının bulunmasıdır. Çünkü “yazı, onu kullananların düşündükleri, hissettikleri ya da ifade ettikleri her şeyi somutlaştırıp açıkça belirleyebilecekleri düzenli bir gösterge ya da simgeler bütünü oluşturduktan sonra ortaya çıkmıştır.” (Georges, 2001: s.26)

Böyle bir sisteme çok uzun uğraşlardan, insanlık tarihinin geçirmiş olduğu kültürel evrimden sonra varılabilmektedir. İşte bu tarihsel gelişimin önemli bir dönüm noktası, İ.Ö. 6000'lerden başlayarak Mezopotamya'da Sümer ve Akad ülkelerinin bulunduğu orta-doğu bölgesinde iletişim ve insanlık kültür tarihi için önemli bir unsur olan yazının bulunmuş olmasıdır. Bu dönemde Sümerler tarafından bulunan yazı birçok koldan yayılıp gelişmiştir. Sümerlerin bulduğu yazı belli simgelerin, sadeleştirilmiş resim ve işaretlerin kullanılmasından oluşmaktaydı. Piktogram yani düşünce yazısı adını alan bu yazı çeşidi, nesnelere farklı bir anlatım diliyle açıklamaya yarayan, şekillerin yanyana getirilerek bir düşüncenin açıklanması esasına dayanıyordu. Sade, soyut, geometrik şekillerden oluşan piktogram yazısı düşünceyi yansıtır. Ancak İ.Ö.üçbin yıllarında daha etkili ve kalıcı olan ve yaşamdan örneklerle yer verilen başka bir yazı türü ise Mısır yazısının karakterlerini belirten "hiyeroglif" sözcüğüyle anılan ve Tanrının Yazısı anlamına gelen yazı türüdür. Okunabilen ve simgelerden oluşan bu yazılar; görsel olarak grafik tasarımın ilk örnekleri sayılabilir. Oluşturulan "hiyeroglif" yazılar resme ilişkin özellikleriyle, sözleri ifadenin sembolleştirilip görselleştirilen şekliydi. Bu dönemden başlayarak, insanoğlunun görsel ve sözel ifade biçimlerini bir tasarım disiplini içinde sunması, grafik tasarımın iletişime dair yanını ve başlangıcı diye kabul edilebilir.

Zamanla insanoğlunun yaşadığı alanlarda ihtiyaçları giderek artmaya başlamış daha sosyal bir yaşam sürdürmesiyle görsel tasvirler ve iletişim amaçlı yazıya ilişkin oluşturulan örneklerin üretiminde farklı yöntemler geliştirilmiştir. İhtiyaca göre yeni anlatım olanaklarını geliştirirken; mesajı, gerekli olan bilgiyi kendisi dışındaki insanlara ulaştırmak için daha seri üretime ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu bağlamda ilkel de olsa, dönemin koşullarında önemli bir yenilik olan çoğaltım esasına dayalı baskı sisteminin temelleri atılmış oldu. İlk baskı uygulamalarının "Sümerlerin kil veya taşa oyulmuş kalıplarla daha yumuşak kil ve benzeri zeminler üzerine uygulayarak gerçekleştirdikleri bilinmektedir". (Aslıer, 1985: s.1) Okunabilen kitlelerin haberleşmesinde, bilgi alışverişinde kullanılan resimler ve yazı niteliğindeki çizimlerle bir anlamda insanlık için kültür tarihinin de başlangıcı sayılır. İletişim amaçlı okunabilen yazı ve simgeler çeşitli düzleştirilmiş, deri, kumaş, papirüs ve ağaç kabukları üzerine yazılıp saklanarak bilginin kuşaktan kuşağa aktarılmasında sağlıklı bir yöntem de bulunmuş oldu. Görsel olup okunabilen yazının bulunması ile binlerce yıl öncesi insanının genel olarak yaşama biçimine ilişkin bilgiler; yazıyı barındıran çeşitli kalıntılarla günümüze kadar ulaşabilmiştir. Dönemin uygarlıkları için uygun ve kullanışlı olan bu tür malzemeler, daha sonraki dönemlerde ihtiyacı karşılayamadığı için yerini kağıda bırakmıştır. Hem üretimi ve temin edilişi hem de saklanıp korunmasında zorluklar yaşandığı için deri kumaş ve benzeri malzemelerin yerini daha sonraki dönemlerde kağıt almıştır. Kağıt üretiminin başlaması ile iletişim alanının boyutları daha da genişlemiştir. Buna paralel olarak bilim ve teknolojiadaki önemli gelişmelerle baskı teknolojisi ve bu alanda kullanılan yöntemlerin işlevlerinden de o oranda yararlanılmıştır. Baskı teknikleri ve kağıt üretimi birbirinden ayrı düşünülmeyecek kadar önemli iki unsur olmuştur. Bu nedenle kağıdın bulunması iletişim alanındaki gelişmeler için önemli bir dönüm noktasıdır. Kağıt devreye girdikten sonra oluşturulan

bilgi ve belgelerin; görsel alana ilişkin her türlü kültürel birikimin, saklanıp daha sonraki kuşaklara aktarılmasında taşıyıcı bir görev üstlenmiştir. Böylece sosyal yaşama alanlarında kültürel gelişimin, eğitim-öğretimin ve toplumsal kalkınmanın yaygınlaşması baskı teknolojisinin de yardımı ile genel olarak iletişim sektörünün gelişmesini zorunlu hale getirmiştir.

Matbaanın bulunması ve baskı teknolojisinin giderek gelişmesi beraberinde yeni arayışları da getirmiştir. Bunlardan biri yeni özgün yazı stiline bulunması olmuştur. Ayrıca matbaa çevresinde yeni meslek ve zanaat uğraşlarının oluşmasına da önayak olmuştur. Örneğin yazı ustaları, bugünün grafik tasarımlarının işini yapan ressamlar, mücellitler, basım ve yayın işini yapanlar, makinaları kullanan ustalar bu dönemde matbaa ve çevresinde odaklanmış olup grafik tasarımın gelişmesine yardımcı olmuştur. Sanayi devrimine kadar olan süreçte, grafik olgusu ve bu alanda yapılan etkinlikler (baskıresim, kitap-dergi yayıncılığı, haritacılık, kaligrafik çalışmalar, süsleme-bezeme işleri, yazı ve kitap resmi ile her türlü duyuru afişleri ve reklamcılık) yalnızca bir ihtiyaçtan doğan ve belli işleri yerine getiren nitelikteydi. Sanayi devrimi ile birlikte belli bir işlevden ötürü yapılan ve zayıf kalan bir alan olmaktan çıkıp, sanat kaygısının da arandığı bir özellik göstermeye başlamıştır. Bu dönemden başlayarak yazı fontlarının çeşitleri artmaya başlamış, bir disiplin olarak yazı sanatında özgün stiller geliştirilmiştir.

19. Yüzyıl Sanayi Devrimi'nden önce insanların sanata bakış açıları, sanatı algılamaları ve benimsemeleri, günümüzdeki gibi "güzel bir nesnenin ya da bir olayın sadece estetik değeri için var olması gibi bir görüşten öte yarattığı biçim ve görüntülerin güzelliği daima toplumdaki işleviyle bağlantılı olmuş, sanat ve yaşam bir bütün olarak ele alınmıştır." (Bektaş, 1992: s.1) Bu bağlamda insan eliyle yapılmış ve bu gün sanat olarak anlamlandırılan her alandaki ürün, sanayi devrimi öncesi insan için günlük yaşamında üstlendiği görev ve yararlı olma özelliğiyle anlam kazanmış ve yaşam bulmuştur. Bu nedenle sanat ve sanatçı kavramı bugünkü gibi algılanmamış, usta-çırak etkileşimi içinde geçerek, toplumların kendi iç dinamiklerinden, kültürlerinden, tarihsel birikimlerinden yola çıkıp geleneksel bir yol izlemiştir. Ancak sanayi devrimiyle birlikte, bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler ve hızlı makineleşmenin getirdiği yeni olanaklar, toplumların yaşamlarında ve sanatlarındaki gelenekselliği de yıkılmaya başlamıştır. Bilimsel anlamda çok sayıda tasarım okulları ve sanat merkezleri açılmaya başlamış özellikle tasarım alanında çağdaş anlatım biçimlerinin ve yeniliklerin gündeme gelmesi sağlanmıştır. Kentlerin mimarisinde, iç mekan tasarımı ile grafik tasarımı alanında çağdaş bir boyut aranmaya başlanmıştır. Özellikle grafik tasarımı olgusu ile iletişim araçları arasında güçlü bir bağ kurularak her geçen gün estetik kaygıları kitle iletişiminde yaşamsal kılabilemiştir.

Günümüzde ise, anlatım ve sunum olanaklarının çarpıcı bir biçimde gelişmesiyle " grafik tasarım iki iletişim unsuru olan yazı ve resmin, simgenin uyumlu, birbirini tamamlayan bir biçimde aynı ortamda kullanılarak yeni bir iletişim türünü yaratmıştır". (Bektaş, 1992: s.1) Bu iletişim türü, günlük yaşamda sürekli insanın yanbaşında olup, her türlü iletişim türünde kendini göstermektedir. Yakasına taktığı rozetten yol tabelasına,

okuduğu kitap kapağından televizyon reklamlarına kadar iletişim amaçlı her medya üzerinde bu uygulamaları görmek mümkündür. İletişim amaçlı yapılan ve belli bir işleve sahip olan bu etkinliklerin tümü grafik tasarımın temel özelliklerini taşırlar.Grafik tasarımın bu temel özellikleri ise yalnızca yazının ya da yazı ve resmin bir arada kullanarak iletişimin sağlanmasıdır.

Çağın getirdiği her türlü teknolojik olanaklar, grafik sanatını sürekli ve dinamik bir biçimde etkilemeye devam etmektedir. Artık bütün dünya hızla gelişen ve sürekli yenilenen bir iletişim ağı ile örülmüştür. Bu nedenle reklamcılık ve grafik tasarım olgusu iletişim sektörü içindeki etkinliği ile, insan yaşamında vazgeçilmez bir duruma gelmiştir.

Grafik tasarım ürünleriyle yapılan reklam olgusu, başlangıçta toplumsal değişimler için önemli bir katalizör görevini üstlenmiştir. Öyle ki; 19. yy. sonlarından başlayıp 20. yy'ın ortalarına değin, toplumsal değişimlerin, savaşların, devrimlerin yaşandığı ülkelerde (SSCB Devrimi,Alman ve İtalyan Faşizmi, İspanya iç savaşı, Polonya, Çin ve Japonya gibi ülkelerde)yöneticilerin veya yönetime el koymak isteyenlerin toplumu istedikleri gibi yönlendirmek için reklamın -grafik tasarımın- gücünden etkin bir şekilde yararlanmışlardır. Örneğin; savaşlar sırası ve sonrasında, yöneticiler grafik sanatının en önemli unsurlarından biri olan afiş yolu ile kitlelere ne yapması, nasıl yapması konusunda en kestirme ve en etkili biçimde, mesajı iletip sonuç almayı hedef edinmişlerdir. Buna benzer 20. yy boyunca elektrik ve elektronik iletişim medyaları da dahil, görsel iletişim medyaları, toplumsal yaşamdan insanlara gerekli bilgi, mesaj iletmede etkinliğini ve gücünü yitirmeden devam ettirmektedir.

Her dönemde teknik ve sanat birbirine koşut olarak gelişim göstermiştir. Son yıllarda reklamcılık ve iletişim olgusu, teknoloji ile daha içiçe olmuştur. Ancak çağın baş döndürücü hızlı akışı içinde, teknolojiadaki bu ilerleme ve değişimler sanatın tüm alanlarını etkilemeye devam etmektedir. Çağımızda, iletişim bağlamındaki grafik tasarım boyutu, insan yaratıcılığının etkisinde ve teknolojik imkanların sunduğu olanaklarla, sanatı geniş kitlelere sunan yegane alanlardan biri haline gelmiştir. Bu sektörün en önemli yanı sanat ve teknolojinin yakınlaşması, hatta içiçe olmasıdır. Bu bağlamda, plastik sanatlara nazaran grafik tasarım bilim ve teknolojiadaki gelişmelere paralel olarak toplumsal yaşamda, insanlararası etkileşimi sağlamada en etkin alandır. Bu hızlı iletişim ortamında, insan yaşamı her alanıyla bir iletişim bombardumanı altındadır. İnsanlar, günlük yaşamlarında her an farklı bir iletişim aracı ile karşı karşıya gelmektedirler. Aynı zamanda, temel ihtiyaçları olan iletişim medyalarının insan üzerindeki etkisi her geçen gün daha da artmaktadır. Bu medyalar yolu ile sanat olgusunu insan yaşamına yakın kılan, onların günlük yaşamının her alanında etkisini gösteren ise grafik tasarımı ürünleridir.

KAYNAKÇA

ASLIER, Mustafa, Grafik Sanatlar Tarihi ve Yorumlar, M.Ü. GSF Yayınları, İstanbul, 1982.

ASLIER, Mustafa, Türk Özgün Baskıresim Sanatında Tahta Oyma Basmanın Yeri, Türkiye'de ve Almanya'da Ağaç Baskı Sanatı, H.Ü.GSF Yayınları, Ankara, 1985.

BEKTAŞ, Dilek, Çağdaş Grafik Tasarımı ve Gelişimi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992.

ERKMAN, Fatma, Göstergelime Giriş, Alan Yayıncılık İstanbul 1987.

JEAN, Georges, Yazı İnsanlığın Belleği, Çeviren: Nami Başer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

DİPNOT

* Yrd. Doç., Mersin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü.